

Új szöveg- és tanulmánygyűjtemény a régi magyar kertekről

Géczi János–Stirling János (szerk.): *Régi magyar kertek*.
Bp. Pesti Kalligram, 2022, 632 old.
(2., bővített és átdolgozott kiadás; SÉD-Könyvek V.)

A *Régi magyar kertek* című szöveg- és tanulmánygyűjtemény első kiadása mintegy negyed évszázada, 1999-ben jelent meg Géczi János főszerkesztésében, a veszprémi Művészetek Háza kiadásában, és ma már nehezen elérhető az azóta felnőtt, kerttörténeti témákkal is foglalkozó társadalom- és kultúrákutatók, néprajzosok, művészettörténészek, történészek vagy épp a tájépítészek, a kertészmérnökök, a természettudományok képviselői számára. A mostani 2022-ben napvilágot látott antológia jelentősen (több mint 200 oldallal) bővített és átdolgozott újbóli kiadására nagy szükség volt tehát, melyet a kötet szerkesztői, Géczi János mellett Stirling János, valamint a válogatásban közreműködő Alföldy Gábor is helyesen felismertek. A kötet hat nagyobb tematikus fejezetbe csoportosítva vonultat fel mintegy 41 olyan eredeti forrásszöveget és a téma szakirodalmában mérföldkőnek számító összefoglaló szak- és esettanulmányt, melyek révén az olvasó átfogó képet kaphat a magyar (dísz)kertkultúra ezeréves történetének valamennyi fontosabb korszakáról és aspektusáról, a királyi és főúri kertektől a kolostorok kertgazdaságaiig, az udvarházak veteményeseitől a reneszánsz kertművészet alkotásaiig, az

erdélyi kastélykertektől az ún. parasztkertekig vagy épp a városi kertészetekig. Több száz év kertészeti irodalmának válogatott anyagából, tudományos kutatások eredményeiből, kéziratárak rejtett kincseiből, korabeli illusztrációk kíséretében „a magyar történelem virágos oldala”, a magyar kerteknek az európai kertkultúrába beágyazódó világa bontakozik ki azok előtt, akik érdeklődve lapozzák fel e könyvet.

Bevezető művelődéstörténeti tanulmányában (*A tudás forrása: a kert*) Géczi János a kereszténység és az iszlám kertelképzeléseit tekintette át röviden. Azokat a kertekre vonatkozó fontosabb ismereteket foglalta össze, amelyek a középkor organikus világképébe meghatározóan beépültek. Így írásából kiderül például, hogy a „kerítések közé szorított földdarabnak”, a kertnek a kialakítása helyhez kötött életmódot feltételezett, s első díszváltozatai a perzsa, a babilóniai és a jeruzsálemi hivatkozásokból ismertek már, míg maga a díszkert a kereszténység korai szakaszában – pogány jellege miatt – sokáig tiltott volt. A kert mind a kereszténységben, mind az iszlám civilizációban szakrális tér, az Úr létezésének nemcsak helye, de bizonyítéka is, ekként pedig hosszú út vezetett a kolostorkertek

Nagy Zsolt (1991) – doktorandusz, Kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Hungarológiai Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet; tudományos segédmunkatárs, HUN-REN BTK NTI – MTA Lendület Etnoökológia Kutatócsoport, Budapest, nagyzsolt@yahoo.com

<https://doi.org/10.36373/em-2024-2-25>

elkülönítetlen funkciójú növényállományától az ún. profán kertekig, valamint az emberi igények alapján egy használati mód kiszolgálására szakosodott kertekig. Géczi azt a folyamatot igyekszik illusztratíván bemutatni tanulmányában, melynek során az egyre nagyobb példányban megjelenő antik botanikai munkák, orvosi művek, herbáriumok, kalendáriumok és csízioók hatására a haszonkertekből a korszak édenkert-elképzelésének leginkább megfelelő díszkertek és az orvosbotanikai kertek – szinte egy időben – leváltak, hogy aztán gyorsan szétváljanak a zöldségesek és a gyümölcsösök is. A *viridariumok*, a díszkertek megjelenésével magyar nyelvterületen, a magyarság körében is kezdetét vette az a fél évezredes történet, melybe e kötet is kiváló betekintést nyújt.

Az első fejezetbe a szerkesztők olyan forrásszövegeket válogattak, melyek a 16–18. századi magyarországi (orvosbotanikai) kertekről, a herbáriumi irodalom alakulásáról adnak számot. Ezt egészíti ki több szaktanulmány. Gombocz Endrének a Magyar Tudományos Akadémiánál 1936-ban megjelent magyar botanikatörténeti művéből részleteket emeltek a kötetbe a szerkesztők, míg Fazekas Árpádnak a magyar nyelvű herbáriumi irodalomról szóló 1982-es vagy Szabó T. Attilának a természettudományos irodalom erdélyi kezdeteiről és Melius Péter kolozsvári *Herbáriumáról* szóló 1979-es tanulmányát teljes terjedelmében közölték. Utóbbi a Melius-mű európai kapcsolatait elemzi részletesen, majd sorra veszi és bemutatja a *Herbárium*ban feltűnő gyógynövényeket, természetes és vadon termő növényeket. A Szabó T. Attila által felvázolt 16. századi képet tovább árnyalja Ernyey Józsefnek a pozsonyi botanikus kert 1651-es katalógusáról írott 1916-os rövid cikke, valamint Sztatky Máriának egy 1980-as írása, amelyben a 17. századi magyar nyelvű kéziratok orvosi könyvekről értekezik, s az Országos Széchényi Könyvtár tulajdonában lévő kéziratok

közül kettőt be is mutat részletesebben. Végül Csapody István – a *Flora Sempronensis* (1741) tükrében – a soproni orvosbotanikai kertekről ad dióhéjban áttekintést (a szerző a cikkét eredetileg 1969-ben, az *Acta Pharmaceutica Hungarica* hasábjain közölte).

A második fejezet újabb forrásszöveg-részleteket közöl: Oláh Miklós *Hungáriája* (1536), Chyrzer Pál „egészség-tudománya” (1551), Apáczai Csere János *Magyar Encyclopaediája* (1653), Johannes Amos Comenius *A látható világ* című munkája (1658), Evlia Celebi *A magyar városok kertjeiről* című leírása (1660–1664), Lippay János *Posoni kertje* (1664), Nadányi János *Kerti dolgok leírása* című munkája (1669), Bél Mátyás híradásai (1730 k.), Csapó József *Új füves és virágos magyar kertje* (1775) részleteit olvashatjuk, melyek ezúttal elsősorban a 16–18. századi magánkertekről, s ezek sorában a (városi) virágoskertekről adnak hírt. A sort folytatják a harmadik fejezetbe válogatott különböző műfajú és típusú szövegrészletek, úgy mint például Pécsi Lukács 1591-es, *Az keresztény szűzének tisztességes koszorója* című munkája vagy Hanusz István *A magyar fa* című 1896-os, illetve Roditzky Jenő *A virágok, gyümölcsök és a régi magyar uri asszonyok* című 1904-es cikke. Valamennyi szöveg és szövegrészlet a magyar virág- és fakultusz egyes elemeire, egy-egy konkrét növényfaj eredetére és azoknak a magyar művelődésben betöltött szerepeire, helyeire világítanak rá. Takáts Sándor és Alföldi Flatt Károly a századfordulón például a kerti tulipánok magyarországi megjelenésének körülményeit és terjedésének történetét próbálták különböző források alapján rekonstruálni. Írásaikat a kötet szintén tartalmazza.

A negyedik fejezet két tanulmánya az erdélyi vár-, kastély- és udvarházak kertek kérdéskörét hozza közelebb. Miközben B. Nagy Margit a siménfalvi Benkvits-féle udvarházi kert és a gernyeszegi Teleki-kastélykert 17–18. századi leltárait, leírásait

elemzi, Bíró József az erdélyi kastélyok környezetéről ad egy általánosabb áttekintést. E fejezethez szorosan kapcsolódik a következő, ötödik is, melyben a magyarországi kastélykertekről és az azokat kialakító, fenntartó műkertészekről, műkertészetekről, a kertek és kertészetek dísznövénykínálatáról olvashatunk 19–20. századi szakírók (Szeder Fábián, Emich Gusztáv, Ilszemann Keresztély, Hein János és Rerrich Béla) révén. Megjegyzendő, hogy talán e tömb írásai számíthatnak leginkább a társadalomkutatók, a néprajzkutatók figyelmére, hiszen olyan társadalmi csoportról szólnak, melynek a vizsgálatával csak az utóbbi években kezdtek módszeresen foglalkozni szakembereink. A 18–20. században tevékenykedő műkertészek bár sosem tömörültek céhekbe, e dísznövény-termesztésből élő szakmai réteg képviselői Magyarországon egészen az első világháborúig céhrendszer-szerűen szerveződtek és működtek, s csak későn, a 20. század elejére sikerült a szakmát intézményes keretek közé szorítani (szakoktatás, saját egyesület, folyóirat stb.).

Végül az utolsó, hatodik, legterjedelmesebb fejezet tartalmazza a szerkesztők által a kötetbe válogatott azon szövegeket, melyek az elmúlt másfél évszázad magyar kerttörténeti kutatásainak és tudományos publikációinak sorában valamilyen szempontból kiemelkedőnek, nívumnak, mérföldkőnek mondhatóak. A szerzők között történészek, művelődéstörténészek, néprajzkutatók, művészettörténészek, levéltárosok, de a természettudományok képviselői is szép számban jelen vannak (közülük többen több írással is): Prónay Gábor, Pauer Arnold, Rapaics Raymund, Takáts Sándor, Stirling János, S. Lauter Éva, Galavics Géza, Zádor Anna, Alföldy Gábor, Csoma Zsigmond. Utóbbi, Csoma Zsigmond a recens magyar és nemzetközi néprajztudomány képviselőinek körében is jól ismert a kertészettörténeti, társadalom- és gazdaságnéprajzi, etnobotanikai és egyéb

kutatásai, eredményei, publikációi révén. Ezúttal e gyűjteményes kötetben az 1997-ben megjelent, kertészet és polgárosodás kapcsolatát taglaló monográfiájának részleteivel van jelen.

Bár a kötetbe került szövegek a magyarországi kertkultúra valamennyi aspektusára vonatkozóan igyekeznek kitérni, az egyes fejezetekben közzétett írások esetében nem mindig egyértelmű a beválogatás szempontja, oka (miértje és mikéntje), s néhol a szövegek elrendezése, sorrendje, kapcsolódása sem. Ez a kötetet összességében zavarossá, kissé eklektikussá teszi. Sokat segített volna mindezen (a laikus és szakavatott olvasóknak egyaránt), ha egy bevezetőben a szerkesztők már a kötetük elején tisztázták volna e kérdéseket, és világossá tették volna a válogatás, rendszerezés szempontjait, illetve azt, hogy mi volt az elsődleges cél az antológia összeállításával, a korábbi, 1999-es kiadás átdolgozásával és bővített formában való újbóli közreadásával. Célszerűbb lett volna ugyanakkor az egyes forrásszövegeket keletkezési/megjelenési sorrendben (időrendben) közölni, míg a szaktanulmányokat valamilyen egyéb logikai, tematikai kapcsolódás mentén rendezni.

A kötetet egy Alföldy Gábor, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézetének tudományos munkatársa által összeállított terjedelmes, annotált bibliográfia zárja, mely a korai újkor és a modern kor magyarországi kertművészetének forrásait és szakirodalmát tárja az olvasók elé, fogódzót nyújtva a jelzett időszak iránt érdeklődő kutatók számára. A lista tételei műfajonkénti és földrajzi tagolásban sorakoznak, külön kiemelve a jelentősebb parkok, kastélykertek, illetve a műemlékvédelemhez kapcsolódó kertrekonstrukciók tematikáit. Ugyan a bibliográfia az 1999-es kiadáshoz képest jelentősen bővült az elmúlt évtizedek új hazai kerttörténeti szakirodalmával is, véleményem szerint e válogatás nem tekinthető reprezentatívnak,

az utóbbi harminc év kerttörténeti szakirodalmát tekintve pedig inkább csak illusztratív. Hasonlót hangsúlyozott Géczy János is a kötet utószavában, amikor azt írta: „az orientációban hasznosítható bibliográfia [...] még mindig nem a saját kertkultúránk teljes forrásanyaga.” Mindezek mit sem vonnak le a kiadvány valódi, hiánypótló értékéből,

tudniillik, hogy a különböző tudományos műhelyek nehezebben elérhető közleményei mellett immár szélesebb körben, a laikusok és napjaink szakemberei számára is elérhetővé vált egy átfogó segédkönyv, egy kerttörténeti szöveg- és tanulmánygyűjtemény.

NAGY ZSOLT